

Українська еліта: звідки ноги ростуть

<https://www.pravda.com.ua/articles/2009/11/11/4307154/>

Віктор Андрусів *Інститут ДемАльянсу імені Шумана, для УП*

Середа, 11 листопада 2009, 18:30

В українській мові слово "еліта" має два значення, які в соціальному контексті, часто суперечать один одному. Як правило, під елітою розуміємо кращість, обраність, і, водночас, політичну верхівку держави.

Оскільки пересічний українець рідко може використати хороші епітети в бік влади, йому здається некоректним використання терміну еліта по відношенню до українських політиків. Тим не менше, політичну еліту необхідно розуміти виключно як людей, які приймають найважливіші політичні рішення.

Еліта є обов'язковою складовою життя будь-якої організованої спільноти, і вона завжди формується з самої цієї спільноти. Багато в чому погляди, цінності, культура політичної еліти можуть служити індикатором рівня розвитку самого суспільства.

Наприклад, високий рівень корумпованості можновладців – це всього-на-всього вершина айсбергу колосальної побутової корупції, до якої вдається саме суспільство.

І навпаки, відповідальні послідовні політики є продовженням законслухняних і відповідальних громадян.

Історично еліта завжди виконує дві функції: створення та розвитку. В певний історичний момент в суспільстві утворюється група людей, які здатні принести якісні зміни та створити нову систему життя самого суспільства. Якщо це вдається, то наступним головним завданням для цієї групи людей є збереження створеної системи та її подальший розвиток.

Тому поки існує створена система, еліта завжди формується з конкретних джерел.

Приміром, для розвинутих демократій джерелами еліти, як правило, виступають певні студентські братства знаних університетів та впливові громадські організації.

Для інших суспільств таким джерелом можуть бути політичні партії, корпорації, військові організації, церковні ієрархії тощо. Це середовища, в яких майбутній представник еліти може отримати зв'язки, знання, досвід потрібні для управління країною.

Таким чином, в майбутньому новий політик чи управлінець добре знає систему і докладає зусиль для її розвитку.

В Радянському Союзі основним джерелом формування еліти була комуністична партія. Поки політик чи чиновник діставалися до керівного поста, вони тривалий час абсорбували ліві ідеї – в жовтентях, піонерах, комсомольцях і ще десяток років в самій партії – і це забезпечувало їхню лояльність системі.

Звичайно, разом з цим вони абсорбували і опортунізм, корупцію, інтриги тощо, але якби там не було, система проіснувала майже 70 років.

З часом в суспільстві утворилася нова група людей на чолі з Горбачовим, які прагнули якісних змін та формування нової системи життя суспільства. Однак, на певному етапі здійснення важливих трансформацій нова еліта втратила свою цілісність, і розпочаті зміни зруйнували існуючу систему, а нову ніхто не збудував.

Тому нова система створювалась інерційно і хаотично, а в підсумку є тим, що ми маємо. Відповідно, не були встановлені чіткі джерела формування політичної еліти.

Власне, з метою з'ясувати, хто представляє сучасну українську політичну еліту і які основні середовища її формування, Інститутом ДемАльянсу було проаналізовано 500 біографій українських можновладців: депутатів Верховної Ради, міністрів, керівників секретаріату президента, губернаторів.

Варто зазначити, що біографію, як правило, пише сам політик, а тому там переважно або загальні дані, або одне позитивне зростання. Тим не менше, навіть загальні біографічні дані дають уявлення про тих, хто вирішує долю 46 мільйонного суспільства.

Хто такі?

Почнемо із вікових характеристик української еліти. За віковими групами розподіл виглядає таким чином: 20-30 років – 2%, 31-40 – 17%, 41-50 років – 32,4%, 51-55 – 17,2%, 56-60 років – 15,2%, 60 і більше – 16,2%.

Таким чином, найбільше представників еліти мають вік від 41 до 50 років. Однак, досить великий відсоток осіб, які вже досягли пенсійного віку. Якщо додати дійсних пенсіонерів (по віку) та тих, хто буде такими на 2012 рік, то отримаємо 31,4%.

Тобто на чергових парламентських виборах у 2012 році третина представників політичної еліти будуть пенсіонерами. Ще один цікавий показник – 48,8% політиків формувалися як особистості в Радянському Союзі, тобто вирости та отримали першу освіту.

Цікавий розподіл вікових груп за політичними силами. Так у БЮТі найбільше представників у віковій групі 41-50 років – 36,6%, дійсних пенсіонерів – 17,6%, а в перед пенсійній групі 56-60 – 10,6%. В ПР розподіл виглядає подібним чином: найбільше в групі 41-50 років – 30,6%, пенсіонерів – 15,9%, і значно більше осіб перед пенсійного віку – 18,8%. Щодо інших політичних сил, то в НУНС найбільше представників у віковій групі 41-50 років – 31,6%, та 51-55 років – 26,3%, в КПУ третина, тобто, 32% вже пенсіонери, а в Блоці Литвина 44% представляють групу 41-50. Окремо були проаналізовані безпартійні політики, і виявилось, що серед них 61,2% мають менше 50 років.

Загалом отримані дані свідчать про те, що існуючі політичні сили на чергових парламентських виборах будуть змушені серйозно оновлювати свої лави, позбавляючись пенсіонерів, які досягнуть глибокого пенсійного віку, і навряд чи зможуть виконувати покладені на них обов'язки. Водночас, таке оновлення не обов'язково буде відбуватися на користь збільшення частки молодих.

Наступною важливою характеристикою чинної еліти є освіта. Домінуючою спеціальністю серед українських політиків є інженерна освіта – 34,9%. На другому місці економісти – 17,7%, далі юристи – 11,4%. Високий відсоток представників інженерної освіти пояснюється великою кількістю представників старших груп, які формувались як особистості в Радянському Союзі, де пріоритетними були інженерні науки.

Водночас, варто зазначити, що серед політиків велика частка має декілька вищих освіт, які здобувалися вже під час перебування серед політичної еліти. Тому в дослідженні до уваги бралась та освіта, яка сприяла формування особистості та її розвитку в умовах перебування поза політикою.

Приголомшливими виявились дані щодо наявності наукових ступенів. В цілому, 29,8% представників політичної еліти мають наукові ступені. З них 21,3% мають ступінь кандидата наук, і 8,5% – доктора наук. З них найбільше зосереджено в ПР – 35,7% кандидатів та 63,9% докторів, в БЮТ – 24,5% кандидатів та 16,7% докторів, високий показник має НУНС – 23,5% кандидатів та 5,6% докторів, при чому від загальної кількості в НУНС представники з науковими ступенями складають 32,9%.

Однак, "якість" наукових ступенів політичної еліти викликає значні сумніви. Так, 25,5% і 16,7% осіб, які володіють ступенем кандидата та доктора наук, є вихідцями з бізнесу, 35,8% та 35,7% є вихідцями з держслужби, та 11,3% та 7,1% є вихідцями з державних підприємств. Водночас, на представників середовища освіти та науки припадає тільки 8,5% кандидатів наук та 31% докторів наук.

В рамках дослідження вимірювався показник зміни політичних сил представниками політичної еліти. З'ясувалось, що 29,4% політиків хоча б раз змінювали політичну приналежність, при чому 15,9% робили це щонайменше двічі, а ще 7,6% робили це тричі. Фактично, це означає, що кожен третій політик може зраджувати свою політичну силу.

Звідки взялися?

Ключову роль в формуванні особистості політика відіграє середовище, в якому він реалізує свій потенціал, отримує певні навички, знання та досвід. Аналіз біографій українських політиків цілком очікувано виявив ключову роль двох середовищ формування еліти: бізнес та держслужба. Так, вихідці з бізнесу складають 36,2%, а вихідці з держслужби – 22,7%. Ще 9,1% – це колишні керівники

державних підприємств. Професійні політики, до яких відносимо людей з великим досвідом політичної боротьби та перебування на партійних посадах, складають 6%, представники сфери освіти та науки – 5,2%, по 4% представляють силові відомства та медіа. І тільки 2,8% представляють громадські організації та 1,4% експертне середовище.

Фактично, бізнес та державна служба і є джерелами української еліти. Основні риси цих середовищ можна чітко простежити в українській політиці. Від бізнесу – це безкомпромісна конкуренція або злиття в корпорації, від неререформованої пострадянської держслужби – це формалізація, інтриги, відписки тощо. При чому обидва середовища характеризуються відмежованістю від народу.

Цілком очікуваним є і розподіл по політичним силам. Так, ПР концентрує в собі 44,8% всіх бізнесменів та 40,4% всіх держслужбовців. Значно відстає БЮТ 27,6% всіх бізнесменів та 25,3% держслужбовців. Щодо інших політичних сил, то тут розподіл приблизно однаковий. Окрім середовища зайнятості, свою долю в світогляд політика вносить і регіон його походження. Власне, мається на увазі не місце народження, а регіон, в якому особа здійснювала свою діяльність, завдяки якій і змогла пристати до політичної еліти.

Абсолютними лідерами постачання політичної еліти є два регіони: Київський – 23,3% та Донецький – 17,1%, на третьому місці Львівщина – 6,4%. Безумовно, такий значний розрив та абсолютне нехтування представництвом інших регіонів (чия частка коливається від 0,6% Сумщина до 4,2% Луганщина) стало можливим завдяки системі закритих партійних списків. Однак, це також свідчить про те, що партійні структури не мають жодного впливу на центральні рішення і виборча кампанія будується за принципом колосальних фінансових вливань, а не регіональної активності представництв та членів.

За кадром

Багато інших даних присутніх в біографіях українських політиків досить складно виміряти в цифровому вираженні. Однак, ці дані дають додаткове розуміння процесів формування сучасної політичної еліти. Фактично, українські політичні сили побудовані за принципом груп різних рівнів. Більшість політиків перейшли в політичну еліту завдяки зв'язкам з невеличкими групами, керівник якої входить в групу вищого рівня, і так далі аж до лідера політичної сили. Групи переважно формуються за інтересами, бізнесом або регіональним представництвом, і, як правило, вони сформовані ще до переходу в політичну площину.

Це означає, що основним принципом перетворення успішного бізнесмена чи чиновника на політика є лояльність до тих, хто дає йому такий шанс. Не ефективність, не компетентність, не можливості особи, а саме її лояльність. Кожен керівник групи несе відповідальність за своїх людей. До речі, за подібним принципом будується мафія. Отримані дані самі по собі дають відповіді на багато питань щодо того, кому одне з найбільших суспільств Європи надало право вирішувати свою долю. Однак, хотілося б зробити додаткові акценти.

В перспективі 5 років склад політичної еліти буде оновлений як кількісно, так і якісно. Значний відсоток пенсіонерів та майже пенсіонерів буде замінений новими людьми, які так чи інакше будуть молодшими на роки 10-15. Це також означає появу людей з іншої епохи. Зокрема, можна прогнозувати зростання представників економічних та юридичних наук, і значне зменшення кількості інженерів. Друге, середовища бізнесу та держслужби будуть основними постачальниками політичної еліти впродовж наступних 5-8 років. Це означає, що зміна політичних облич не призведе до якісних змін в самій українській політиці.

Свідомість людей, яка має на меті збагачення та статусність, не може бути носієм ідей реформ та змін в інтересах народу. Єдиним джерелом політичної еліти, де особистість формується на безпосередній взаємодії з людьми та вирішенні їхніх проблем є громадянське суспільство. Однак, рівень та динаміка розвитку громадських організацій в Україні не дозволяє їм скласти конкуренцію бізнесу та держслужбі.

І третє, колосальна перевага представництва інтересів двох регіонів на найвищому рівні створює передумови для мобілізації регіональних еліт. Скоріше за все, це відбудеться як завдяки зміні у виборчих процедурах, так і через формування нових політичних сил, які будуть складати конкуренцію старим проектам вже на чергових парламентських виборах.